

Zarjani, mladci in stražarji: načela, nasprotja in podobnosti

Slovensko katoliško mladinsko gibanje

Jožko Pirc za obdobje med obema svetovnjima vojnama ocenjuje, da je bil zanj značilen pojav "mladinskega gibanja ali tudi prodor in uveljavitev mladih, svežih sil v slovenskem narodu. Še nikdar prej niso duhovni premiki in tokovi v svetu tako odločilno in s tako daljnosežnimi posledicami posegli tudi v življenje malega slovenskega naroda. Naj naštejemo za katoličane le najpomembnejše oblike mladinskega gibanja: slovensko obliko križarskega gibanja, krščanskosocialistično gibanje, cerkveno Katoliško akcijo. Vse to pa se je dogajalo ob grozeči rasti fašizma, nacizma in stalinističnega komunizma".¹ V 30. letih prejšnjega stoletja so spričo gospodarske in politične krize ter stopnjujoče idejne diferenciacije v slovenski družbi, ki je bila pogojena z vzponom radikalizma tako na levici kot na desnici, načelne razlike med posameznimi katoliškimi skupinami preraščale v vse hujše nasprotovanje in slednjič pripeljale do razkola v katoliškem taboru. Z namenom, da bi pojasnili razkol med mladimi slovenskimi katoličani, v pričujočem prispevku predstavljamo in primerjamo tri vodilne skupine v katoliškem mladinskem gibanju: zarjane, mladce in stražarje.

Predvojni slovenski katolicizem je bil, vsaj med mladimi bodočimi izobraženci, polje idejnega konflikta s kar tremi žarišči: s socialistično progresivnim (zarjani), s pravovernim asketskim (mladci) ter politično konservativnim (stražarji). Tovrstna razdeljenost po mnenju Alojza Rebule kljub vsemu negativnemu dokazuje vitalnost Kristusovega sporočila na Slovenskem. Mladi kristjani iz obdobja med obema svetovnjima vojnama so čutili potrebo po krščanski pristnosti in posebno na obeh krilih katoliškega mladinskega gibanja (zarjani in stražarji) tudi po družbeni angažiranosti.²

ZARJANI

V okviru prve jugoslovanske države so nove idejne smeri med slovenskimi katoličani, ki so izšle iz iskanja času primer- nih odgovorov na probleme posameznika in družbe ter iz soočenja katoliške Cerkve z državnim centralizmom in narodnim unitarizmom na eni strani ter s komunistično ideologijo na drugi strani, prinašale tudi nove poglede na vero, Cerkev, narod in družbo, kar v slovenski katoliški skupnosti posebej velja za križarsko in krščansko socialistično gibanje, katerega predstavniki

med mladimi izobraženci so znani tudi kot zarjani.

Po prvi svetovni vojni je evropsko mladino in še zlasti katoličane na široko zajelo idejno prenovitveno gibanje. Raznovrstno iskanje novega razumevanja socialne, politične, kulturne, splošno duhovne in posebej verske problematike je dobilo enotno ime *mladinsko gibanje*. Slovenski prostor je to idejno gibanje doseglo z le majhno zamudo, njegovo nadaljnjo rast pa so določale domače razmere, kjer je bilo zlasti pri mlajši generaciji prisotno razočaranje nad preveč pozunanjenim in v družbenopolitični aktivizem usmerjenim tradicionalnim katolištvom, ki se je izoblikovalo v preteklih bojih za narodni in verski dvig. Katoliška Cerkev je bila z njihove strani deležna kritike, da ni zadosti preroško stopila na pot iskanja novega načina prisotnosti v slovenskem prostoru, temveč je skušala le čim popolneje obnoviti svojo predvojno versko-kulturno organiziranost.³

Po zgledu iz tujine se je tudi pri nas pojavila splošna kulturna kritika in iskanje novega duha, ki bi napolnil stare oblike osebnega in skupnostnega življenja. Najvidnejši izraz prenovitvenega vala predstavlja *križarsko gibanje*, ki je v glavnih potezah skupni imenovalac kulturnih, družbenih in političnih hotenj velikega dela mlade generacije katoličanov in ki je z večjo ali manjšo intenzivnostjo zajelo čas od začetka 20. let do konca druge svetovne vojne. Križarji so si prizadevali za poglobitev duhovnega življenja in obnovo mistične prvine krščanstva v duhu sodobne kulture. Misel križarjev se je navdihovala ob pojmi, kot so: življenje, duša, osebnost, individualnost, novi svet itd., vse pa ob osebnem doživetju Boga, njegove ljubezni, očetovstva in odrešenjske bližine v Kristusu in Cerkvi. V imenu evangelijskih in osebnostnih vrednot so se upirali ustaljenim organizacijskim oblikam oz. t. i. formalizmu ter se vdajali velikemu idealizmu, ki bi se uresničil v ponotranjenem in poduhovljenem življenju posameznika in celotne cerkvene skupnosti, ter v prenovi bogoslužja in izgradnji bratskega

občestva.⁴ Pri tem so poudarjali osebno doživljajsko plat vere do te mere, da je versko čustvo izpodrinilo spoznanje razodete in objektivne verske resnice, iz česar je izhajalo njihovo odklanjanje cerkvene avtoritete.⁵ Iz tega razloga prizadevanja križarjev med slovenskimi katoličani niso naletela na enoglasno odobravanje; v zvezi z miselnimi obzorji križarjev je sredi 20. let Aleš Ušeničnik v vlogi vodilnega katoliškega ideologa zapisal, da njihova besedila prebira "s čudno mešanimi čustvi veselja in strahu," ker "je ta mladina, še tako mlada in neizkušena, a modruje z veliko lahkoto prav o vsem, tudi o najtežjih religioznih vprašanjih," ter "je skoraj preveč "idealna", ali morda bolje: premalo realna".⁶

V slovenskem križarstvu je mogoče prepoznati tri razvojna obdobja.⁷ V prvem (1922–1930) so križarji izoblikovali svojo duhovno podobo ter lasten program na družbenem, kulturnem in verskem področju. To je obdobje križarstva v njegovi najbolj prepoznavni in čisti obliki, ko je močan poudarek na osebnem duhovnem življenju omogočil samoniklo kulturno rast na raznovrstnih umetnostnih področjih. Križarji so svojo misel gojili v revijah *Križ na gori* (po kateri so dobili ime), *Križ* in *Socialna misel*. Ob koncu 20. let se je križarstvo že razcepilo na dvoje kril: umetnostno, ki je križarstvo razvijalo kot kulturno in duhovno gibanje (Anton in France Vodnik, Tine Debeljak, Jožef Pogačnik, Pino Mlakar, Anton Trstenjak idr.), ter politično (Edvard Kocbek, France Terseglav, Aleš Stanovnik idr.), ki se je družbeno angažiralo.⁸

V drugem obdobju (1930–1938) so se začeli križarji aktivno udeleževati narodovega socialnega, političnega, kulturnega in verskega življenja. Njihova glasila, preko katerih so na miselnem področju odpirali pot personalizmu in eksistencializmu, na umetnostnem področju pa zastopali ideje ekspresionizma, so bila *Dom in svet*, *Beseda o sodobnih vprašanjih* in *Sodobnost*. Za to obdobje je značilno vse bolj očitno idejno razhajanje križarjev z ostalo katoliško skupnostjo. Le-to se je neprestano poglobljalo spričo nerazumevanja

in nezaupanja med mlajšimi in starejšimi člani katoliške skupnosti, ekskluzivnih načel mladcev in stražarjev ter nepopustljivega stališča katoliške Cerkve do komunistične ideologije, ki pa so se ji križarji v iskanju rešitve socialne problematike vse bolj približevali. Pri tem je pomembno vlogo odigralo dejstvo, da so križarji sebe razumeli kot del gibanja in ne kot del organizacije, zaradi česar so v odprtosti za različne idejne vplive vse bolj prehajali pod vpliv z zakonom prepovedane, toda idejno prodorne in čvrsto organizirane komunistične partije. Obravnavano obdobje se je sklenilo z dogodki, ki jih je leta 1937 sprožil Edvard Kocbek z objavo članka "Premišljevanje o Španiji"⁹ v katoliški reviji *Dom in svet*. Z vsebinskega vidika ni soglašal z uradno cerkveno interpretacijo španske državljanske vojne. Potem ko je ljubljanski škof Gregorij Rožman v pastirskem pismu zavrnil Kocbekovo stališče o dogodkih v Španiji,¹⁰ križarsko usmerjeni uredniki in sodelavci *Doma in sveta* ter vodilni katoliške starešine niso več našli skupnega jezika, zaradi česar je odstopilo uredništvo omenjene revije, ki nato ni izhajala leto dni. S tem je v slovenskem katoliškem taboru postal razviden globok idejni razkol, katerega znamenje je bil med drugim odhod križarjev iz katoliškega akademskega društva Danica v Slovensko akademsko društvo Zarja, po katerem je "uporniška akademska mladina" dobila novo ime.¹¹ Ignacij Nadrah, dolgoletni ravnatelj ljubljanskega semenišča in generalni vikar ljubljanske škofije, je v svojih spominih največjo odgovornost za idejno razklanost slovenskih katoličanov pred in med drugo svetovno vojno pripisal ljubljanskemu škofu Antonu B. Jegliču, kar je obrazložil z naslednjimi besedami: "Škof Jeglič pa tudi sam ni zoper nekatoliško pisanje nekatoliških pisateljev, zlasti mladincev [križarjev, op. a.], nikdar odločno nastopil. Nasprotno: bili so to njegovi ljubljenci, ki so se mu laskali na vse načine in ga popolnoma zapredli v svoje mreže. Tako pa je sicer tako velik škof zakrivil, da se je slovenska inteligenca razdvajala in je moral in mora še danes njegov naslednik prenašati težke

posledice te razdvojenosti. Kako drugače bi bilo danes, ko bi bil škof Jeglič takoj po vojski mladini pokazal pot, po kateri naj bi hodila."¹²

V začetku tretjega obdobja (1938–1945) so se križarji, zbrani v krogu novoustanovljene revije *Dejanje*, vse bolj vključevali v krščansko-socialistično gibanje, ki so mu s predhodnim sprejemanjem marksistične interpretacije družbeno-ekonomskih odnosov odločilno utirali pot. V razvoju krščanskega socializma sicer ločimo dvoje obdobji: krščanski socializem 20. let in krščanski socializem 30. let.¹³ V prvem obdobju je z izrazom krščanski socializem imenoval svojo družbeno teorijo katoliški sociolog in politik Andrej Gosar, ki si je prizadeval za vzpostavitev novega družbenega reda na osnovi krščanskih in demokratičnih vrednot. Novo dobo slovenske socialne misli je Gosar leta 1920 napovedal s (citiranim) programatičnim geslom: "Mi bomo morali hočeš nočeš postati 'socialisti'".¹⁴ V tem primeru je šlo za zahtevo po radikalnem udejanjenju družbene solidarnosti v okvirih katoliškega družbenega nauka, ne pa za poskus združitve krščanstva in komunizma, katerega rezultat je Gosar na nekem drugem mestu označil za nestvor.¹⁵

Prelomnico v razvoju krščanskosocialističnega gibanja predstavlja leto 1928, ko se je za precejšnji del mladih katoliških delavcev in intelektualcev začelo obdobje odločilnega idejnega zbliževanja z marksizmom ter politične emancipacije v odnosu do Slovenske ljudske stranke. Ključno vlogo v tem procesu je odigral Kocbek, ki je v okviru križarskega gibanja že sredi 20. let začel združevati ideje krščanstva in marksizma. Pri tem ga je vodilo prepričanje, da bo revolucionarno uničenje meščanske družbe, skupaj s t. i. meščanskim krščanstvom, ki ga je v članku "Premišljevanje o Španiji" v sozvočju s komunističnimi pogledi naravnost označil za zaveznika fašizma,¹⁶ omogočilo prenovno Cerkve na osnovi križarskih vrednot. Iz tega razloga je sprejemal revolucionarno taktiko komunistov in z njimi sodeloval pri cepljenju in slabljenju slovenskega katoliškega tabora.

Med drugim o tem pričuje spominski zapis Kocbekovega kulturnega sopotnika Tineta Debeljaka – v pogajanjih, ki so se leta 1938 odvijala o nadaljnji usodi *Doma in sveta*, je cerkveno vodstvo popustilo v najbolj sporni zadevi, tj. cenzuri nad uredništvom, vendar je Kocbek ponudbo zavrnil s sledečo izjavo: "Ne gre za cenzuro, gre za celoten kompleks. Tega je treba spremeniti."¹⁷ V Kocbekovih očeh je bil "celoten kompleks" slovensko katolištvo, ki ga je hotel spremeniti na revolucionaren način. Ta revolucionarnost – podiranje in grajenje – ga je vse bolj približevala komunistom.¹⁸

Ideološko in politično zavezništvo krščanskih socialistov s komunisti se je dokončno udejanjilo konec 30. let, kljub temu da je papeška okrožnica *Quadragesimo anno* iz leta 1931, ki jo je leta 1937 dopolnila okrožnica *Divini Redemptoris*, avtoritarno zavrnila spajanje idej krščanstva in socializma. Nasprotno so menili privrženci tiste vrste krščanskega socializma, ki ga je Janko Prunk opredelil kot "prizadevanje, ki skuša socializem pomiriti s krščanstvom oziroma socializem utemeljiti na religioznih temeljih. Nazor nikakor ni enoten kot na primer marksizem ali podobni idejni nazori in nima kakšnih splošno priznanih teoretičnih del. Njegovim privržencem sta skupna krščansko etični religiozni ideal in prepričanje, da je kapitalistično gospodarski sistem nezdržljiv z nauki krščanstva".¹⁹ Politično krilo križarstva, katerega najvidnejši predstavnik in idejni voditelj je bil Kocbek, je večidel brez pridržka pripadalo tej smeri krščanskega socializma. V razmerah, ko se je zaradi izključujočih ideoloških stališč, ki so zadevala odnos katoličanov do komunizma, razkol v slovenskem katoliškem taboru dodatno poglobil, so bili krščanski socialisti med drugim tudi zaradi lastne organizacijske in idejne šibkosti pripravljeni vedno bolj odkrito sodelovati s komunisti. Tako so se na predvečer druge svetovne vojne v senci grožnje, ki je pretila slovenskemu narodu iz za severne in zahodne meje, pridružili slovenski innačici ljudskofrontnega gibanja, ki je bilo vzpostavljeno po nareku moskovske Kominterne.

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo in razkosanju slovenskega ozemlja na štiri okupacijske cone so se krščanski socialisti konec aprila 1941 odločili pristopiti h komunistično zasnovani in vodeni Protiimperialistični fronti in nato prevzeti vlogo ene od ustanovnih skupin Osvobodilne fronte, pri čemer pa večina članov akademskega kluba Zarja ni sledila Kocbeku. Večji del med tistimi zarjani, ki so to storili, je ob Kocbeku vztrajal le do podpisa Dolomitske izjave marca 1943, s katero so se krščanski socialisti odrekli samostojnemu političnemu delovanju in enakopravnemu partnerstvu s komunisti.²⁰ Izkazalo se je, da je neposredno po popolni podreditvi komunistični politiki krščansko-socialistično gibanje – še preden bi moglo prispevati k prenovi Cerkve in družbe na Slovenskem – brez pravega epiloga zatonilo v vihuri druge svetovne vojne. Križarski in krščanskosocialistični ideali, ki so jih med mladimi izobraženci zastopali zarjani, so tako ostali le visoke zamisli in nameni, ki jih njihovi privrženci tudi zaradi pomanjkanja realizma in organizacije niso znali ali zmogli udejanjiti v konkretnih slovenskih razmerah.²¹

MLADCI

V 20. letih prejšnjega stoletja so se nekateri katoliški izobraženci lotili preobrazbe Orla kot najmočnejše in najbolj razširjene mladinske organizacije v strogo načelnem katoliškem duhu. Želeli so namreč vzgojiti katoliško elito, "izbrano četo", ki "naj pomaga preurediti vso družbo".²² Za tako vzgojo orlov se je trudil njihov duhovni asistent Gregorij Rožman, kasnejši ljubljanski škof, še bolj pa laik Ernest Tomec, profesor latinščine in grščine na klasični gimnaziji v Ljubljani ter najpomembnejši organizator laiškega apostolata na Slovenskem, ki je bil pri Orlu "duša reorganizacije in prenove v smeri umske in duhovne poglobitve".²³ V orlovski vzgojni sistem je Tomec vključil zvestobo Cerkvi in njenemu nauku, pokorščino škofu in papežu,

Lipa, kot slovensko nacionalno simbolno drevo, je posajena pred Prvo gimnazijo v Mariboru, nasproti spomenika generala Rudolfa Maistra. Pod to lipo je kamnita tabla z napisom: »Ta lipa je bila posajena 26. junija 1991, kot pomnik prihodnjim rodovom na čas, ko je Slovenija razglasila svojo samostojnost. Univerzitetno mesto Maribor«.

Foto: Janez Oblonšek

za vse člane pa obvezno socialno izobrazbo in vzgojo.²⁴ Vzporedno z njegovimi prizadevanji je nastopilo križarsko gibanje, ki je bilo po bogastvu idej in mladostni svežini močnejše od orlovstva. Medtem ko so križarji v Ljubljani skoraj popolnoma spodrinili orle, so mariborski orli ob križarstvu šele prav zaživeli. Ti so poskušali obogatiti tradicionalno orlovsko dejavnost s križarskim duhom.²⁵ Presenetljivo je Tomec, poimenovan "*klicar katoliških načel*", ravno v mariborskih orlih-križarjih prepoznal tisto skupino, ki bi mogla ustvariti naravni prehod v takšno mladinsko organizacijo, kot si jo je zamislil in jo tedaj začel vzgajati. Mariborsko skupino je za nekaj let pritegnil nase in se trudil iz nje narediti katoliško načelno telovadno in športno organizacijo.²⁶

Zaradi prepovedi skoraj vseh katoliških mladinskih organizacij (prosvetnih, kulturnih, mladinskih in telovadnih) po vzpostavitvi diktature kralja Aleksandra decembra 1929 je na Slovenskem prišlo do zastoja v vzgoji dijaške in študentske mladine. Z delovanjem je izjemoma smela nadaljevati istega leta ustanovljena slovenska Katoliška akcija (KA), cerkvena organizacija laiškega apostolata. To nepolitično in strogo cerkveno organizacijo za sodelovanje laikov pri hierarhičnem apostolatu Cerkve je v prvem letu svojega pontifikata ustanovil papež Pij XI. (1922–1939) z namenom, da bi Cerkev, ki jo je napredujoči sekularizem izpodrival iz javnega življenja, preko delovanja vernih laikov na polju družbenega, kulturnega in gospodarskega življenja dosegla prevlado katoliških načel v sodobnem svetu. Člani KA bi to nalogo uresničili v okviru stanovsko urejenih organizacij s poglobljenim verskim življenjem ter s socialno in oznanjevalno dejavnostjo v lastnem poklicnem in bivanjskem okolju.²⁷ Tomec je papežev program vzel za svojega in posvetil preostanek življenja njegovi uresničitvi v okvirih slovenske družbe.

Po ukinitvi orlovske organizacije je v slovenskem katoliškem taboru nastala vzgojna praznina. Zato se je Tomec odločil oblikovati novo organizacijo katoliške dijaške

mladine, ki bi bila kot del KA pod zaščito katoliške Cerkve in tako zavarovana pred državnim vmešavanjem. Odločilno spodbudo pri tem je Tomcu predstavljala objava papeške socialne okrožnice *Quadragesimo anno*, še bolj pa nasprotovanje, ki ga je okrožnica sprožila pri križarjih in krščanskih socialistih, ter vse očitnejše javno delovanje komunistov. Tako je jeseni 1931 v t. i. Pijev krožek "*začel zbirati zavedne in neustrašne katoliške dijake in jim na sestankih razlagati katoliška načela*" ter jih usposabljal za organiziran apostolat. Po orlovskem zgledu jih je poimenoval *mladci* in so se hitro uveljavili po vseh srednjih šolah. Kot Mladce Kristusa Kralja jih je leta 1932 potrdil škof Rožman, leto kasneje pa jih je priznal za dijaško KA, katere delokrog je postala takratna srednješolska sfera. Dijaška KA je prav zaradi podpore škofa Rožmana postala edini uradno priznani model KA na Slovenskem, po kateri naj bi se organizirale vse njene preostale organizacije. S sprejetjem pravil Slovenske Katoliške akcije (SKA) leta 1936 je sledilo drugo obdobje organiziranja in delovanja KA na Slovenskem, s tem pa tudi Tomčevih mladcev, ki so se po črki novih pravil leta 1937 preuredili v t. i. lastno organizacijo KA po imenu Zveza katoliških dijakov, ki je izdajala glasilo *Mi, mladi borci*.²⁸ Mladci so, zaradi izrednega organizacijskega talenta svojega ustanovitelja in njegove sposobnosti pridobivati mlade ljudi, v kratkem času postali najpomembnejša in tudi najbolj učinkovita organizacija SKA.

Tomec si je mladce zamislil kot branik znotraj slovenske katoliške skupnosti proti modernističnemu pojmovanju cerkvene avtoritete in njene vloge na družbenem in kulturnem področju ter naraščanju vpliva krščanskega socializma. Opredelil jih je za mladinsko avantgardo, ki naj bi uresničila papeževo zamisel KA in njen cilj: pokristjanjenje vsega zasebnega in javnega življenja. Tomec je mladce navduševal za ta velik cilj in jih učil navduševati druge zanj. Tomčev vzgojno-organizacijski model, ki se je neposredno navdihoval pri belgijski katoliški

organizaciji delavske mladine (žosistih), je temeljil na katoliški načelnosti ter popolni zvestobi učiteljstvu Cerkve in je bil usmerjen k prepoznavanju *"dobrin avtoritete in skupnosti, pokorščine in vdanosti"*.²⁹ Vzgoja mladcev je slonela na: živi katoliški veri in zakramentalnem, zlasti evharističnem življenju; na trdni, celostni katoliški načelnosti, ki v celoti sprejema cerkveno avtoriteto, izraženo v papeževih okrožnicah; na študiju sodobnega družbenega nauka; na do podrobnosti izvedeni organizacijski teoriji in praksi z nenehnim poudarjanjem skoraj absolutne discipline; na načrtnem osvajanju in pridobivanju za Kristusa, Cerkev in KA.³⁰ Pri oblikovanju mladcev je Tomec dal poudarek intenzivnemu duhovnemu življenju in dobri organiziranosti kot pripravi na učinkovit apostolat – kdor je hotel biti mladeč, je moral upoštevati oboje.³¹ Izrazita skrb za organizacijo je imela svojo dopolnitev v zasidranosti mladcev v verskem življenju, tako da je veliko število duhovniških kandidatov prav mladčevstvo pripeljalo v ljubljansko in mariborsko semenišče.³² Gledano v celoti je dijaška KA svoje člane izoblikovala v trdne značaje in načelne kristjane, zaradi česar so mnogi od njih med drugo svetovno vojno raje žrtvovali lastno življenje, kakor da bi zatajili katoliško vero in načela (k mučenecem dijaške KA sodi blaženi Lojze Grozde), oz. so kasneje zaradi svojega delovanja postali širše znani (Alojzij Šuštar, Jože Kvas, Vladimir Truhlar, Milan Komar, Jože Velikonja idr.).³³

Za ideološko formacijo mladcev so skrbele publikacije, objavljene v zbirki *Naša pot*, ki so razodevale Tomčevo ideološko zasidranost v cerkvenem učiteljstvu.³⁴ Duhovna formacija mladcev je spodbujala k študiju socialnega vprašanja, filozofije, literarne zgodovine in kritike. Kljub temu da so imeli dodelan ideološki in akcijski program, je bilo mladcem prepovedano sodelovati v političnih organizacijah. Če se je mladeč politično angažiral, je bil dolžan – razen, če je bil študent prava – izstopiti iz mladčevske organizacije.³⁵

Velik pomen je bil dan mladčevskim obljubam, ki naj bi vodile k enotnosti mišljenja

in nastopanja ter globokemu osebnemu in apostolskemu življenju po veri. Tomec je mladce pridobival osebno ali pa jih povabil preko svojih zaupnikov. Za organizacijo je prevzel sistem jeder, ki ni služil pridobivanju množic, temveč zvestih in odgovornih posameznikov. Temeljno akcijsko enoto je predstavljala skupina šestih članov – jata, ki se je pri delu delila na dve trojki. Ko je število članov naraslo, je nastala nova jata. Njen vodja se je imenoval voj in je deloval po natančnih Tomčevih navodilih. Članstvo v dijaški KA so ob članih jedrnih skupin predstavljali tudi člani drugega kroga, t. i. soborci, ki so bili kandidati za vstop v organizacijo. Tedenski sestanki so bili namenjeni duhovnemu oblikovanju, organizacijski vzgoji ter natančnemu načrtovanju konkretnih apostolskih akcij.³⁶ Delovanje mladcev je bilo sicer za preostalo katoliško skupnost zavito v veliko tajnost, saj so ti *"zavestno gojili molčečnost"*.³⁷

Vzporedno s krepitvijo dejavnosti komunistov je ob apostolatu, kot prvotni in glavni nalogi SKA, vse pomembnejše mesto zavzemal boj proti *"organiziranemu brezboštvu"* kot *"največji nevarnosti današnjega časa"*.³⁸ V skladu s tem so mladci že pred drugo svetovno vojno komunistično dejavnost najprej v srednjih šolah, nato pa tudi na univerzi z vso pozornostjo zasledovali, nanjo opozarjali ter se ji idejno in akcijsko zoperstavljali. Tomec je poskušal onemogočiti vpliv komunistov na slovensko mladino s skrbnim študijem njihovega organizacijskega sistema, saj je bil njegov cilj izoblikovati organizacijo, ki bi bila kos komunistični dejavnosti in propagandi. Zato je mladce organizacijsko in idejno usposobil za soočenje s komunistično ideologijo – proti komunističnim trojkam je zastavil sistem jeder, proti komunistični zagrizenosti krščansko gorečnost, proti komunističnemu aktivizmu samopožrtvovalnost mladcev, proti tajnosti tajnost, *"skratka tiha borba, ki jo površni svet ne opazi, ne vidi, ni pa zato nič manj ostra"*.³⁹ Sistematično organiziran idejni boj proti komunizmu je bil komunistom trn v peti do te mere, da so organiziranost mladcev v skladu

z znanim in preverjenim pristopom označili za fašistični pristop k obrambi katolicizma.⁴⁰ Stanislav Mohorič se je v zvezi s tem spominjal: "Od prvih stikov s profesorjem Tomcem se posebno spominjam, da nam je govoril, da imajo komunisti kot organizirani brezbožniki zelo dobro izpeljano organizacijo s sistemom celic in da se ne moremo proti njim boriti, če ne bomo imeli enako dobre organizacije. Rekel je, da se proti tankom ni mogoče boriti z loki."⁴¹ Leta 1937 je izšla okrožnica o brezbožnem komunizmu Divini Redemptoris, ki je prinesla znano papeževo obsodbo: "Komunizem je nekaj bistveno slabega, zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture."⁴² Omenjena izjava je v naslednjih letih postala parola druge ločitve duhov v slovenski zgodovini, ki se je tokrat zgodila znotraj katoliškega tabora. Mladci so iz papeževih besed izvedli neposredno navodilo za idejni boj tako proti komunistom, kakor tudi proti vsem tistim katoličanom, ki so kakorkoli z njim simpatizirali ali sodelovali. V takšnih razmerah so krščanski socialisti s strani predstavnikov katoliške Cerkve doživeli pravo preganjanje.⁴³ Tomec je poskušal onemogočiti delovanje krščanskih socialistov znotraj katoliških društev ter s tem njihov notranji razkroj v znamenju gesla: "Podreti vse mostove!" Komunizem je namreč razumel kot nenevaren pojav, če je osamljen, ki pa postane nevaren, če "si naredi most h katoličanom in po njem vdira v njihove vrste". Sledeč temu načelu se je Tomec boril proti "vsem tistim strujam, ki so bile v svojem programu nasproti komunizmu preveč popustljive ter s svojo popustljivostjo delale most med katolicizmom in komunizmom".⁴⁴ Načrtno delovanje mladcev in stražarjev je dejansko pripomoglo, da so krščanski socialisti, ki so v začetku 30. let obvladovali vsa katoliška akademska društva, začeli po letu 1935 izgubljati svoj vliv do te mere, da so bili leta 1940 v veliki manjšini celo na univerzi, v gimnazijah pa niso predstavljali niti desetine katoliških dijakov.⁴⁵ Sam Kocbek je priznal, da v Zarji izgublja tla pod nogami: "V dneh 25.–30. nov. (1940) traja akademski teden Zarje [...] bi moral biti nov bohinjski teden

[...] druga smer pa se je ustrašila aktualnih tem [...] ta smer je zmagala [...] Ko sem končno videl, da [...] je izginilo tudi moje predavanje[...], se tedna nisem udeleževal [...]"⁴⁶ Kljub temu da je Janez Fabijan, ki ga je škof Rožman postavil za duhovnega vodjo akademskega kluba Zarja, sočasno zatrjeval, da omenjeno društvo "že zaradi svojega temeljnega pojmovanja o človeški osebi in zaradi svojega katolicizma odklanja marksizem, posebno še v obliki komunizma in boljševizma [...] v skladu z zahtevami okrožnic Quadragesimo anno in Divini Redemptoris[...]"⁴⁷ je vodstvo SKA v prepričanju, da je za doseg popolne enotnosti "treba odsekati neke mladike" in "preprečiti zlorabo imena "katoliško""⁴⁸ črtalo Zarjo s seznama pomožnih sil.⁴⁹ S tem je bila Zarja formalno izključena iz slovenske katoliške skupnosti, kar pa je komunistom zgolj olajšalo delo pri sejanju razdora znotraj nje.

Za uspeh v boju proti vplivu krščanskih socialistov med dijaki in študenti je bilo odločilno, da je dijaška KA vršila strogo kontrolo tako nad svojimi člani kot nad okolico in si ob tem ustvarila obsežno zbirko osebnih kartotek. Na podlagi zbranih podatkov so nastajala t. i. situacijska poročila, s pomočjo katerih so si v vodstvu dijaške KA ustvarili sliko o napredovanju oz. nazadovanju različnih politično-nazorskih skupin in s tem tudi o uspehu oz. neuspehu svojih akcij. Med drugim so zbrane podatke uporabljali pri konkretnem presojanju o določenem dijaku, če so ga hoteli pridobiti ali pa onemogočiti. Nenazadnje je na ta način vodstvo dijaške KA, zlasti prof. Tomec, dobro poznalo vse svoje glavne nasprotnike. Kljub temu da so mladci v predvojnem času vedeli, kdo so člani ilegalne komunistične partije, so se v ukrepih proti njim, ki so bili zelo redki, omejili na intervencije in ovadbe na naslove gimnazijskih ravnateljev, ki so obtoženim naložili disciplinske kazni. V razmerah okupacije in državljanske vojne pa so bile ugotovitve obveščevalne službe dijaške KA bodisi direktno bodisi indirektno uporabljene za ovadbe in represivne ukrepe zoper aktiviste OF, saj so mnogi vodilni člani

KA postali obveščevalci v vaških stražah in kasneje v domobranskih vrstah.⁵⁰

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo je bil Tomec iz načelnih razlogov proti temu, da bi se mladci pridružili upor proti okupatorju, saj se je zavedal, da bi potem, ko je konec leta 1941 Osvobodilna fronta (OF), ki so jo dejansko vodili komunisti, monopolizirala odpor proti okupatorju, vzpostavitev odpora izven OF vodila v državljansko vojno. Dijaška KA je imela po njegovem razumevanju svoje poslanstvo na *"ideološki fronti, ki je bila prvotnejša in važnejša"*.⁵¹ Kljub temu, da so prvi dve leti okupacije zaznamovali številni umori nasprotnikov komunistične revolucije, tudi tistih iz vrst dijaške KA, je v razmerah stopnjujoče se državljanske vojne ostalo v veljavi pravilo, da je bil iz mladčevskih vrst izključen vsakdo, ki se je pridružil oboroženemu boju proti OF. Vse do kapitulacije Italije 8. septembra 1943 in vzpostavitve nemške okupacijske oblasti na ozemlju Ljubljanske pokrajine so mladci vztrajali pri idejnem boju proti komunizmu in niso prijeli za orožje.⁵² V luči tega dejstva se trditev Frančka Sajeta, da *"je Katoliška akcija v Sloveniji bila prednja straža borbenega slovenskega klerofašizma, ki je imela glavno vlogo pri snovanju sistematične belogardistične zarote in nato bila po lastnem priznanju kvas oboroženih belogardističnih oddelkov"*,⁵³ izkaže kot neutemeljena in izrazito propagandne narave. Člani dijaške KA so postali del oboroženega protirevolucionarnega boja s splošno mobilizacijo, ki so jo Nemci v Operacijski coni Jadransko Primorje razglasili 29. novembra 1943.⁵⁴ Med različnimi možnostmi služenja obvezne vojaške službe so se člani KA kot odločni protikomunisti v veliki večini odločili za služenje v Slovenskem domobranstvu, kjer pa, tako zaradi navodil vodstva kot zaradi nepripravljenosti, niso zasedli vodilnih mest.⁵⁵

STRAŽARJI

Stražarji so se pojavili v začetku 30. let prejšnjega stoletja kot odgovor na veliko

idejno zmedo med slovenskimi katoličani in vse očitnejše delovanje komunistov v celotni slovenski družbi, še posebej na ljubljanski univerzi. Oblikovali so se pod vodstvom Lamberta Ehrliche, ki je ob opravljanju akademskih, družbenih in narodnopolitičnih nalog, najglobljo sled v slovenski zgodovini nedvomno zapustil kot voditelj katoliške študentske mladine.

V primerjavi z večino slovenskih katoličanov Ehrlich v predvojnem času številčno neznatne in notranje razklane komunistične partije ni podcenjeval, saj se je med prvimi poglobil v študij komunizma, njegove teorije in prakse ter državnega ustroja Sovjetske zveze. Pred drugimi je prepoznal nesorazmerje med dejavnostjo komunistov in preostalih idejnih skupin na univerzi ter njihov naraščajoči vpliv med tistimi študenti, ki so v program krščanskosocialne družbene prenovе vse bolj vključevali marksistična načela. Zato je, kot protiutež komunistični aktivnosti v prikritih celicah znotrajkatoliških univerzitetnih društev, jeseni 1931 zbral študente v t. i. Mihaelovo skupino ter jih na osnovah katoliškega nauka in slovenske narodnopolitične usmerjenosti začel pripravljati na duhovno, miselno in akcijsko soočenje s komunistično ideologijo.⁵⁶

Ehrlich je leta 1934 organiziral konzorcij, ki je začel izdajati glasilo *Straža v viharju*. Po tem listu so se začeli Ehrlichovi študentje imenovati *stražarji*. Tako se je oblikovalo maloštevilno, toda nadvse prodorno in aktivno stražarsko gibanje, ki se je osredotočilo na neposredno poseganje v sredo tedaj aktualnih političnih, družbenih in kulturnih problemov. Stražarjem je Ehrlich določil vlogo elitne študentske skupine, ki je znotraj slovenskega katoliškega tabora delovala proti širjenju komunistične ideologije na univerzi, za ponovno strnitev katoliških vrst ter za uveljavitev katoličanov v družbenem in kulturnem življenju.⁵⁷ Njihov ustanovitelj je stražarjem posredoval svojo globoko vernost ter jih pozival k aktivni vlogi za uveljavljanje katoliških načel v javnem življenju, saj mu je

ideal predstavljal katoliški izobraženec, ki bo sposoben sprejeti kakršnokoli vodilno mesto. Zaradi te usmeritve so bili stražarji vedno v ospredju ideoloških bojev, ki so se odvijali znotraj ljubljanske univerze, ter so na ta način sooblikovali podobo takratne slovenske družbe.⁵⁸

Ko so leta 1933 mladci postali uradna dijaška KA, je Ehrlichova skupina dobila mandat za organiziranje KA med študenti. Vendar je škof Rožman stražarski organizaciji že leto kasneje odvzel značaj študentske KA in poveril mladcem nalogo organizirati KA tako za študente kot za dijake, s čimer je v KA formalno prišlo do enotnega vodstva. S sprejetjem pravil SKA so mladci leta 1937 dobili status lastne organizacije, stražarji pa zgolj status pomožne sile KA.⁵⁹ Če je bilo po eni strani stražarsko gibanje opredeljeno kot pomožna sila KA, pa je po drugi strani predstavljalo konkurenčno gibanje KA, ki je prišla popolnoma pod Tomčev vpliv. Ta dvojnost je bila vir stalnih napetosti, ki jih je hotela KA preseči s popolno podreditvijo stražarjev, slednji pa z zavrnitvijo poslušnosti njenemu vodstvu.⁶⁰ Dokler sta Tomec in Ehrlich delovala na različnih področjih, prvi v srednješolski in drugi v univerzitetni sferi, med mladci in stražarji ni prišlo do odkritega konflikta. Trenja med njimi so se začela leta 1933, ko so se oboji znašli v katoliških akademskih oz. študentskih društvih na ljubljanski univerzi. Čeprav so z istimi cilji pridobivali nove člane, je to med njimi sprožilo tekmovanje in ustvarjalo nesporazume. Nedolgo zatem je nov kamen spotike postala Slovenska dijaška zveza. Stražarji so leta 1934 prevzeli vodstvo zveze, njeno delovanje poživili, jo organizacijsko utrdili ter uspešno vodili do začetka druge svetovne vojne. Ker pa se je po letu 1932 dijaška KA na srednjih šolah močno razširila, je med obema dijaškima organizacijama prišlo do trenj in metanja polen pod noge, vse dokler ni na pobudo mladcev prišlo do kompromisa, s katerim so bili mladci vključeni v vodstvo Slovenske dijaške zveze.⁶¹ Leta 1936 se je razmahnil spor zaradi načrta SKA

o preureditvi katoliških akademskih društev v stanovsko organizirana fakultetna društva. Pobudniki sprememb so se sklicevali na papežovo navodilo iz okrožnice *Quadragesimo anno*, da "*prvi in neposredni apostoli delavcev morajo biti delavci, prav tako pa apostoli industrijcev in trgovcev industriji in trgovci*".⁶² Preureditev akademskih društev v poklicne stanovske organizacije, v katerih bi se katoliški študentje bolje pripravili na socialno obnovo družbe, bi bila ena od prvih korakov k uresničitvi stanovskega družbenega reda, ki ga je papež priporočal v prej omenjeni okrožnici. Za ta namen so se polno angažirali mladci, medtem ko so se jim stražarji skupaj z zarjani zoperstavili. Eden od najvidnejših stražarjev Ciril Žebot je presodil, da je pri stališču SKA šlo za "*pojmovno zmedo, izraženo v trojni enačbi: fakulteta = stroka = stan*".⁶³ Tudi iz tega razloga so stražarji leta 1937 izstopili iz obstoječih akademskih društev in ustanovili lasten Akademski klub Straža. S tem, ko so se po zgledu stražarjev istega leta krščanski socialisti ogradili v Zarji kot t. i. tretja skupina, mladci pa so ostali v preostalih akademskih društvih in jih začeli preurejati v duhu okrožnice *Quadragesimo anno*, je bila dokončana zvrstitev treh različnih in med seboj pretirano sprtih skupin v lastna društva, ki pa so vsak na svoj način predstavljala "*v bistvu katoliško usmerjene študente*".⁶⁴

Tako mladčevska kot stražarska organizacija sta nastali sočasno in zaradi enakih razlogov, prav tako sta si delili glavne cilje: uveljaviti katoliška načela v javnem življenju, uresničevati nauke in navodila iz papeških okrožnic, pobijati ideje komunistov in krščanskih socialistov ter delovati proti komunistični propagandi. Zato Bojan Godeša opozarja, da razlika med njima tako ni bila toliko v vsebini kolikor v taktiki delovanja: "*KA se je v svoji dejavnosti načeloma omejevala na kulturno-versko področje, v nasprotju s stražarji, ki so se udeleževali na širše zastavljenem polju socialno-kulturnega in še posebej tudi političnega dela*".⁶⁵ Vse kaže, da je na odnos med mladci in stražarji v največji meri

vplivalo osebno razmerje med Ehrlichom in Tomcem, ki sta imela izrazito različna značaja. V zvezi s tem je Milan Komar zapisal: "Če ne bi bilo drugih razlogov, bi samo ta razlika v značajih dovolj razložila, zakaj ni moglo priti do sporazuma med obema voditeljema prihodnjega izobraženstva."⁶⁶ V povojnem elaboratu o SKA najdemo strnjeno primerjavo mladcev in stražarjev, ki razodene, da je na različen delovni pristop obeh organizaciji bistveno vplivala osebnost njunih voditeljev: "Ideološko ni bilo med obema skupinama, vsaj v začetku, prav nobenih pomembnejših razlik. Razlike so bile le v organizacijskih in vzgojnih pogledih. "Mihaelova skupina" je bila v svojih vzgojnih prijemih mnogo bolj široka kot mladci. Od svojih članov ni zahtevala, da se odpovedo kajenju, plesu, znanju z dekleti, ni poznala tiste discipline, ki postaja mehanična in je podobna dresuri, kar bi vsaj delno lahko govorili o disciplini v mladčevski organizaciji. Člani "Mihaelove skupine" so se od ostalih povprečnih katoliških akademikov razlikovali po tem, da so se globlje versko izživljali, temeljiteje študirali verske in filozofske osnove katoliškega svetovnega nazora ter socialni nauk katoliške Cerkve. Njihovo delovanje na okolje je bilo v primerjavi z mladčevskim načinom dela precej površno, nesistematično, kampanjsko in premalo vztrajno. Imeli so mnogo zamisli, ki pa jih niso do konca izvedli. Bili so razgibani in prožni, toda organizacijsko površni. O razliki med obema stiloma dela in nastopanja bi veljala primerjava, ki jo je napravil škof dr. Rožman med Tomcem in Ehrlichom. Po njegovem mišljenju je bil Ehrlich "Francoz", Tomec pa "Nemec". To se pravi, Ehrlich je imel številne zamisli, ki pa jih ni dosledno izvedel, Tomec pa je znal izvesti relativno redke zamisli."⁶⁷

Škof Rožman se v primeru spora med mladci in stražarji znašel v precepu, saj sta mu bila tako Tomec kot Ehrlich osebno blizu in je oba cenil. Prvi je bil njegov sodelavec pri preobrazbi Orla v 20. letih, desetletje kasneje pa je ustvaril obliko KA, za katero se je kot škof navdušil "z vsem srcem in z vso dušo".⁶⁸ Z drugim je delil usodo pregnanega zamejskega Korošca v Ljubljani in dolgoletno prijateljstvo;

ob neki priložnosti je izjavil, da je bil Ehrlich njegov "mecen".⁶⁹ Čeprav močno naklonjen Tomcu, ki je v temelje mladčevske organizacije položil popolno poslušnost cerkveni avtoriteti, ni škof Rožman nikoli posegel po ukrepu, ki bi stražarje brezkompromisno podvrgel kontroli vodstva SKA in s tem Tomca. Svoje ravnanje je življenjepiscu pojasnil z distance večletnega izgnanstva: "V marsičemu sem mu [Ehrlichu, op. a.] pustil svobodo, čeprav se nisem z vsem popolnoma strinjal, ker po svoji vesti nisem jemal svobode tam, kjer božja stvar ni nujno zahtevala popolne edinosti tudi v metodi in taktiki, dasi sem seveda želel, da bi bila enotnost čim večja, a svojih "želja" nisem nikomur nalagal kot odločitev moje jurisdikcije."⁷⁰

Kljub ostrini, ki je bila značilna za spor med mladci in stražarji v predvojnem času (tako je na primer Tomec na tečaju SKA v Kranju avgusta 1940 akademski klub Stražo javno ožigosal za "eno najslabših pomožnih sil"⁷¹), tega ni mogoče enačiti s sporom med krščanskimi socialisti ter delom zarjanov in preostalim katoliškim taborom, saj je prvi v spominih njegovih akterjev označen za "bolj vihar v kozarcu vode kot kaj resnega"⁷² oz. za "tragedijo pikolovcev",⁷³ medtem ko je drugi privedel do dokončnega razkola med vpletenima stranema in usodnega prestopa dela slovenskih katoličanov v revolucionarni tabor. Čeprav mladci in stražarji niti v krvavi zarji vojne niso bili pripravljeni, kakor jih je v govoru na prej omenjenem kranjskem tečaju SKA pozival lavantinski škof Ivan J. Tomažič, "popustiti v nebstvenih stvareh in se drugače mislečemu približati",⁷⁴ med njimi vendarle ni prevladalo sovraštvo ali popolna ignoranca, kar se je na najbolj pomenljiv način izkazalo ob skoraj sočasni Tomčevi in Ehrlichovi smrti v aprilu in maju 1942, ko so ob pogrebnihi slovesnostih mladci in stražarji vzajemno počastili svoja pokojna voditelja.⁷⁵

Ehrlich je stražarjem od vsega začetka dajal vedeti, da imajo posebno poslanstvo v slovenskem narodu ter da predstavljajo njegovo bodočo vodstveno elito. Nedolgo po začetku delovanja je v stik z njimi prišel

predsednik Slovenske ljudske stranke Anton Korošec. Vodilni slovenski politik, ki je bil tudi sam duhovnik, se je zavedal, da velika vloga duhovnikov v stranki tej prej škodi kot koristi, vendar so v njenem vodstvu manjkali izobraženi laiki, ki bi zamenjali duhovnike in prevzeli njihove funkcije. Spričo tega je v idejno-politično in akcijsko podkovanih stražarjih, posebej med tistimi, ki so že pridobili univerzitetno diplomu, *"mojster politične umetnosti"* zlahka prepoznal kandidate za vstop v politiko. Nekateri stražarji so bili že pred drugo svetovno vojno imenovani na vplivne oblastne položaje. Tako je na Koroščevo željo Franc Casar postal pomočnik pri Francu Kulovcu v tajništvu stranke. Prav tako je bila zasluga Korošca, da je Casar napredoval v tajnika bana Marka Natlačena. Nazadnje je sam Korošec kot minister za prosveto v kraljevi vladi za svojega tajnika izbral Pavleta Verbica. To so bili najbolj vidni rezultati političnega zavezništva med akademskim klubom Straža in Korošcem. Ko je ta decembra 1940 nenadoma umrl, je stražarsko gibanje izgubilo svojega velikega pokrovitelja, vzpon njegovih članov med politične veljake pa je bil prekinjen.⁷⁶ Ker je sodelovanje s Korošcem pri stražarjih krepilo oblastne ambicije, so delovali proti temu, da bi celotno slovensko katoliško skupnost vodila uradna cerkvena ustanova SKA. Toda za SKA je njeno vodstvo s sklicevanjem na papeža zahtevalo, da se ji z vidika splošnega interesa – kot glavni in uradni cerkveni ustanovi, v primerjavi z drugimi partikularnimi katoliškimi organizacijami – prizna vodilna vloga v slovenskem katoliškem taboru.⁷⁷ Tako je spor med mladci in stražarji, ki se je začel med gimnazijskimi in univerzitetnimi klopmi, vse bolj pridobil politično dimenzijo, kar se je posebej vidno izrazilo med drugo svetovno vojno, ko sta si obe organizaciji prizadevali za prvenstvo v protirevolucionarnem taboru.⁷⁸

Med okupacijo in državljansko vojno so stražarji zaradi poudarjenega političnega značaja svoje organizacije odigrali bistveno drugačno vlogo kot mladci. Za razliko od

slednjih, ki so v začetku okupacije izražali nasprotovanje OF zgolj na idejni ravni in so se v oborožen protirevolucionarni boj vključili šele, ko je to zahteval nemški okupator, so se stražarji takoj po pojavu OF vključili v neposredno delovanje proti komunistično vodnemu odporu. Njihova aktivnost v tej smeri je imela več razvojnih stopenj. Te so se stopnjevale od začetnih klubskih protikomunističnih sestankov, preko faze aktivne propagande proti OF med slušatelji ljubljanske univerze, oblikovanja koncepta o bodoči slovenski državnosti ter preganjanja članov in simpatizerjev OF s pridružitvijo italijanskim racijam, do vključitve stražarjev v oborožene protikomunistične enote po Ehrlichovem umoru maja 1942. Po kapitulaciji Kraljevine Italije septembra 1943 in sledeči nemški okupaciji celotnega slovenskega ozemlja se je večina stražarjev pridružila protikomunističnemu boju v okviru ljubljanske politične policije in Slovenskega domobranstva.⁷⁹ V njegovih vrstah so si stražarji z veliko prizadevnostjo in izkazano sposobnostjo vpliv počasi, a zanesljivo večali. Vzrok temu gre iskati v okoliščinah, da v Rupnikovi pokrajinski upravi ni hotel sodelovati ali prevzeti odgovornosti nobeden od uveljavljenih politikov, ker bi se to štelo za kolaboracijo z okupatorjem. Tako je nastala kadrovska praznina. Izrabili so jo tisti, ki so iskali možnosti za hitro uveljavitev.⁸⁰ Med njimi so priložnost za prevzem odgovornih mest najboljše izkoristili stražarji. Tine Debeljak je vlogo stražarjev med drugo svetovno vojno opisal takole: *"Ta skupina je imela odločnost idealnega protikomunističnega borca in se je tudi žrtvovala, z mnogo člani, imela svoj cilj v novem upravljanju naroda, strokovno se je pripravljala na prevzemanje vodstva, imela zaslombo pri najvidnejših predvojnih katoliških politikih, ki so v njej gledali svoje naslednike. Toda verjetno zaradi njih mladosti še ne – neposredne, temveč tiste, ki naj šele začno svoja "vajeniška leta" javnega delavca po demokratični metodi od spodaj navzgor. [...] Vojna je prehitela ta "učna leta" in v vojnih časih je mladina dozorela hitreje "kot bi smela". [...] Bila je to*

revolucionarna mladina na protirevolucijski strani, ki je zamudno dobo za legitimnost hotela nadomestiti z zavzetjem postojank na podlagi – tveganja, boja in žrtev.”⁸¹

SKLEPNE MISLI

Stališče Alojza Rebule je, da sta v predvojnem slovenskem krščanstvu uspevali sami na sebi plemeniti iluziji: desničarska in levičarska. Za prvo je po njegovem značilno – poleg neomajne zvestobe Cerkvi – postavljanje načelnosti nad ljubeznijo, fetišizacija katerega od cerkvenih dokumentov, uvajanje ovaduštva med dijaki in videti komunizem tudi tam, kjer ga ni bilo. Za drugo je značilno – poleg izvirnega evangelijskega zanosa – postaviti ljubezen nad resnico, kakšen cerkveni dokument podcenjevati, vzpostaviti kot načelo politične dialektike naivnost ter sanjati družbeno in nacionalno preroditev z revolucijo. Navkljub očitnim razlikam so nosilci tako desne kot leve iluzije imeli bistveno oporno točko v Kristusu, zato je mogoče v njih gledati brate, zapisane isti Poti, Resnici in Življenju.⁸²

Obravnavane tri skupine v slovenskem katoliškem mladinskem gibanju so po eni strani ločevale velike idejne razlike, po drugi pa so si delile sledeče značilnosti: zarjanom in mladcem je bilo skupno prizadevanje za duhovno poglobitev; tako stražarji kot zarjani so težili k aktualizaciji krščanstva in družbeni angažiranosti, ki jo navdihuje evangelij; mladci in stražarji so se ob temeljitem duhovnem in idejnem oblikovanju zavzemali za akcijsko sposobnost, prvi na organizacijskem in drugi na političnem področju, kajti okrepljeno delovanje komunistov je spodbudilo katoličane, da so se zoper to delovanje organizirali. Po mnenju Janeza Juhanta se kot bistvena skupna značilnost vseh treh skupin razodeva prizadevanje za dosledno živeto krščanstvo in prenovu družbe po meri evangelija.⁸³

Prej nepomirljive nasprotnike, katoliško načelne mladce in stražarje ter s križarskim duhom zaznamovane zarjane, je združila želja

po intenzivnem in poglobljenem verskem življenju, vendar je bilo le-to v prvem obdobju komunistične diktature skrajno omejeno, saj so med drugim prenehale delovati vse katoliške mladinske organizacije. Njihovim željam je bilo zadoščeno, ko je pater Jakob Laura v letu 1946 izjemoma dobil potrditev oblasti za obnovitev Akademске kongregacije, ki je bila po obliki in namenu izključno verskega značaja. Mladi katoliški intelektualci so se pod vodstvom mariborskega jezuita srečevali v kapeli cerkve sv. Jožefa v Ljubljani zelo kratek čas, od marca do junija 1947.⁸⁴ V tej združbi je mogoče prepoznati simboličen ostanek nekdanj številčnega in vplivnega slovenskega katoliškega mladinskega gibanja, ki pa je bilo v teku druge svetovne vojne in komunistične revolucije uničeno, saj so takrat njegovi člani bodisi izgubili življenje bodisi so bili prisiljeni zbežati v tujino, ali se doma pogrezniti v anonimnost. S tem se je sklenilo idejno-duhovno obdobje, časovno zamejeno s koncem obeh svetovnih vojn, v katerem so mladi katoličani v zvezi s krizo Cerkve in družbe na Slovenskem zastavili največ vprašanj, obenem pa nanjo podali največ odgovorov.

1. Jožko Pirc, *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: Katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina, 1986, str. 61, (dalje: Pirc, *Aleš Ušeničnik*).
2. Alojz Rebula, *Na prepihu časa*. Ljubljana: Družina, 1995, str. 81, (dalje: Rebula, *Na prepihu časa*).
3. Jožko Pirc, *Cerkveni in duhovni tokovi: Slovenski katoličan v labirintu preroštva in okostenelosti, utopičnosti in svetništva*, v: *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995*. Ljubljana: Slovenska matica, 1997, str. 124, (dalje: Pirc, *Cerkveni in duhovni tokovi*).
4. Prav tam, str. 125.
5. Matija Ogrin, *Površje in žarišče krize Doma in sveta leta 1937*, v: *Kriza revije "Dom in svet": zbornik dokumentov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 433–434, (dalje: Ogrin: *Površje in žarišče krize*).
6. Aleš Ušeničnik, *Križ na gori* (II, št. 3/4), *Slovenec: politični list za slovenski narod*, št. 39, 17. 2. 1926, str. 6.
7. Albin Kralj, *Ušeničnikov odnos do predvojne katoliške levice in Gosarja*, v: *Aleš Ušeničnik: čas in ideje: 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti*. Celje: Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004, str. 130.
8. Ogrin, *Površje in žarišče krize*, str. 436.
9. Edvard Kocbek, *Premišljevanje o Španiji*, v: *Dom in svet* (1937), št. 1–2, str. 90–105, (dalje: Kocbek, *Premišljevanje o Španiji*).

10. Gregorij Rožman, Sodbe o dogodkih v Španiji, v: *Ljubljanski škofijski list* (1937), št. 8, str. 113–114.
11. Pismo prof. Boga Grafenauerja, v: *Draga 1979: zbornik štirinajstih študijskih dni*. Trst: Društvo slovenskih izobražencev, 1980, str. 29.
12. Matjaž Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010, str. 44, (dalje: Ambrožič, *Spomini*).
13. Pirc, Cerkveni in duhovni tokovi, str. 125.
14. Andrej Gosar, Socializem, v: *Čas* (1920), št. 1–3, str. 29.
15. Janez Juhant, Idejna diferenciacija slovenskih katoličanov krepitev liberalizma in komunizma slovenski kristjani v tridesetih letih tega stoletja, v: *Na poti k resnici in spravi*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1997, str. 36, (dalje: Juhant, Idejna diferenciacija).
16. Kocbek, Premišljevanje o Španiji, str. 90–92.
17. Tine Debeljak, Spomini ob F. S. Finžgarju, v: *Kriza revije "Dom in svet": zbornik dokumentov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2001, str. 84.
18. Ogrin, Površje in žarišče krize, str. 450.
19. Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977, str. 13.
20. Žebot, *Neminljiva Slovenija*, str. 118–120.
21. Pirc, Cerkveni in duhovni tokovi, str. 125.
22. Gregorij Rožman, Dušno pastirovanje potom mladinske organizacije, v: *Bogoslovni vestnik* (1920–1921), št. 2, str. 162.
23. Jakob Kolarič, *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa: 1. del*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1967, str. 163.
24. Jože Basaj, Prof. Tomec, ideolog in organizator, v: *Revija Katoliške akcije* (1943), št. 1–2, str. 40, (dalje: Basaj, Prof. Tomec).
25. Pirc, Aleš Ušeničnik, str. 228.
26. Sebastijan Kocmur, Dobrih deset let Tomčevega dela, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 115, (dalje: Kocmur, Dobrih deset let).
27. France M. Dolinar, Ušeničnik in Katoliška akcija, v: Aleš Ušeničnik: čas in ideje: 1868–1952: zbornik razprav s simpozija SAZU ob 50. obletnici smrti. Celje: Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004, str. 147.
28. Jakob Kolarič, *Škof Rožman: duhovna podoba velike osebnosti na prelomnici časa: 2. del*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1970, str. 189–191, (dalje: Kolarič, *Škof Rožman 2*).
29. Basaj, Prof. Tomec, str. 45.
30. Pirc, Cerkveni in duhovni tokovi, str. 128.
31. Janez A. Arnež, Lojze Grozde in mladčevstvo, v: *Communio mednarodna katoliška revija*. Ljubljana: Družina, 2010, str. 376, (dalje: Arnež, Lojze Grozde).
32. Jože Dežman, *Slovenija: duhovna domovina zgodbe političnih emigrantov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010, str. 351, (dalje: Dežman, *Slovenija*).
33. Stanislav Mohorič, Volja in razum, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 158–159, (dalje: Mohorič, Volja in razum).
34. Arnež, Lojze Grozde, str. 391.
35. Kocmur, Dobrih deset let, str. 124; Arnež, Lojze Grozde, str. 377–379.
36. Pirc, Cerkveni in duhovni tokovi, str. 128; Kocmur, Dobrih deset let, str. 116–120.
37. Intervju z Janezom Zdešarjem, 25. 8. 2012.
38. Mohorič, Volja in razum, str. 153.
39. Basaj, Prof. Tomec, str. 42.
40. Arnež, Lojze Grozde, str. 380.
41. Mohorič, Volja in razum, str. 153.
42. Pius XI., *Okrožnica Pija XI. Divini Redemptoris o brezbožnem komunizmu*. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna, 1937, str. 8.
43. Pirc, Aleš Ušeničnik, str. 227.
44. Dvoje pričevanj, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 101–102.
45. ARS, AS 2065, *Zapuščina Frančka Sajeta*, fasc. 4, *Elaborat o Slovenski Katoliški akciji*, str. 37–38, (dalje: ARS, *Elaborat*).
46. Edvard Kocbek, *Pred viharjem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1980, str. 70.
47. Janez Fabijan, V obrambo resnice in pravičnosti, v: *Čas* (1939/1940), št. 9–10, str. 411.
48. Karel Capuder, Razcepljenost v slovenski katoliški skupnosti, v: *Revija Katoliške akcije* (1940), str. 29.
49. Zarja črtana iz seznama pomožnih čet KA, v: *Revija Katoliške akcije* (1940), str. 414.
50. ARS, *Elaborat*, str. 11–13.
51. Kocmur, Dobrih deset let, str. 125.
52. Godeša, Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995, str. 213–214, (dalje: Godeša, Kdor ni z nami); Mohorič, Volja in razum, str. 159; Kocmur, Dobrih deset let, str. 125.
53. Franček Saje, *Belogardizem*. Mengeš: Ciceron, 2008, str. 128.
54. Tamara Griesser Pečar, *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007, str. 295; Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: ustanovitve, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003, str. 188; Ambrožič, *Spomini*, str. 198–199.
55. Kocmur, Dobrih deset let, str. 125.
56. Ciril Žebot, *Neminljiva Slovenija: Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije*. Celovec: samozaložba, 1988, str. 63–64, (dalje: Žebot, *Neminljiva Slovenija*).
57. Pirc, Cerkveni in duhovni tokovi, str. 129; Žebot, *Neminljiva Slovenija*, str. 87–93.
58. Juhant, *Idejni spopad II: Katoličani in revolucija*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010, str. 85.
59. Martin Kranner, Odnos med Mladci in Stražarji, v: *Ehrlichov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 2002, str. 238, (dalje: Kranner, Odnos).
60. Jakob Kolarič, Iz Rožmanovega življenjepisa, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 143.
61. Kranner, Odnos, str. 242.
62. Pius XI., *Okrožnica Pija XI. Quadragesimoanno o obnovi družabnega reda*. Domžale-Groblje: Misijonska tiskarna, 1940, str. 257.
63. Žebot, *Neminljiva Slovenija*, str. 92.

64. Prav tam, str. 95; Kocmur, Dobrih deset let, str. 121.
65. Godeša, *Kdor ni z nami*, str. 213.
66. Milan Komar, Dva velika sodobnika, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 72.
67. ARS, *Elaborat*, str. 15.
68. Filip Žakelj, Spominu velikega moža, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 111.
69. Martin Kranner, Spomini na profesorja Ernesta Tomca, v: *Profesor Ernest Tomec: Zbornik člankov in pričevanj ob 50-letnici njegove smrti*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija, 1991, str. 220.
70. Kolarič, *Škof Rožman 2*, str. 211.
71. Sodba NOKA o klubu Straža, *Straža v viharju*, št. 6, 24. 10. 1940, str. 24.
72. Kranner, *Odnos*, str. 255
73. Dežman, *Slovenija*, str. 350.
74. NŠAM, Škof Tomažič, fasc. 19, Predavanje Quidfaciendum, predavanje v Kranju 18. 8. 1940.
75. Cvetka Hanuna, Ob sedemdesetletnici umora dr. Lamberta Ehrlicha, v: *Zaveza: revija za duhovna, kulturna in politična vprašanja sedanosti in preteklosti – s posebnim ozirom na krizo slovenstva po boljševiški revoluciji in državljanski vojni* (2011), št. 80, str. 25.
76. Cvetka Hanuna, Mlad umrje, kdor od bogov izbran je ..., v: *Zaveza: revija za duhovna, kulturna in politična vprašanja sedanosti in preteklosti – s posebnim ozirom na krizo slovenstva po boljševiški revoluciji in državljanski vojni* (2010), št. 78, str. 19.
77. Janez Kraljič, Pij XII. in Katoliška akcija, v: *Revija Katoliške akcije* (1941), št. 1, str. 45.
78. ARS, *Elaborat*, str. 39.
79. Dejan Pacek, Mladci in stražarji med Scilo sodelovanja in Karibdo izključevanja, v: *Zgodovinski časopis* (2014), št. 1–2, str. 172–183.
80. Godeša, *Kdor ni z nami*, str. 313–314.
81. Tine Debeljak, Zapiski ob robu k dobi pred dvajsetimi leti, v: *Zbornik Svobodne Slovenije* (1967), št. 1, str. 107–108.
82. Rebula, *Na prepihu časa*, str. 16–17.
83. Juhant, *Idejna diferenciacija*, str. 34–35.
84. Tamara Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi "ljudske oblasti" v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005, str. 401, 404.